

ÖLVEDI IGNÁC

GONDOLATOK A NÉMET FASISZTA CSAPATOK FELETT ARATOTT SZOVJET GYŐZELEMRŐL

A világtörténelem eddigi legnagyobb, legkegyetlenebb háborúja Európában 1945. május 8-án ért véget.

Bár az érzelmek, az emlékek és a nézetek a hitleri Németország felett aratott győzelemmel kapcsolatban keleten és nyugaton eltérőek, azt a történelmi tény, hogy a fasiszmus leverésében a főszerepet mindvégig a szovjet nép és hadserege játszotta, a burzsoá történészek, szociológusok és szovjetellenes politikusok torzításai és hamisításai ellenére sem törölheti ki semmi az emberiség emlékezetéből. Európának, úgy véljük, soha nem szabad elfelejtenie, hogy a fasiszmus fegyveres erői feletti győzelmet alapvetően a szovjet katonai vére árán értük el. Zsukov marsall szavait idézve: „Ő tudott bátran szembenézni a halálos veszedelemmel, ő tanúsította a legnagyobb fokú katonai helytállást és hősiességet... áldozatai határtalanok... kiérdemelte, hogy neve örökre megmaradjon a hálás emberiség emlékezetében.”¹

A háború, melyet a nemzetközi imperializmus készített elő és a fasiszta agresszorok zúdítottak az emberiségre, Európáról csakhamar áttért Afrikára, Ázsiára és az óceánokra. Méreteire jellemző, hogy míg az első világháborúban harminchárom állam vett részt és a harccselekmények tizenegy országot érintettek, addig a második világháborúban a résztvevők száma csaknem megkétszereződött, 40 ország területén folytak hadműveletek, melyek a Föld akkori lakosságának több mint háromnegyed részét, 1700 millió embert érintettek. A fegyverbe szólítottak száma 40 millióval több volt, mint az első világháborúban, meghaladta a 110 milliót. Megközelítő számítások szerint közel ötvenöt millió ember halt meg, ötször annyi, mint az 1914—18-as háborúban.

A háború eredményei és következményei még ma is — harminc évvel a győzelem után — rányomják bélyegüket a volt résztvevő államok fejlődésére, együttműködésére, politikai, gazdasági és katonai viszonyaira, sőt még a tudományban, a technikában, az irodalomban, a művészetben is találkozunk hatásával. Az európai biztonság kérdése, a katonai tömbök kialakulása, a béke megvédése, az atomháború elkerülésének lehetősége stb., mind szoros kapcsolatban vannak a második világháborúval. Ezért tanulmányozása, tapasztalatainak leszűrése nemcsak a történettudomány és a hadtudomány számára fontos, hanem korunk politikai, gazdasági és katonai problémáinak helyes megértéséhez is elengedhetetlenül szükséges. Eseményeit nemcsak a történészek, hadtörténészek és a katonai szakírók, de sok közgazdász, filozófus, politikus és író,

1 G. K. Zsukov: Emlékek, gondolatok. Budapest, 1970. 546. o.

valamint a volt résztvevők népes csoportja is felidézi, közreadják tapasztalataikat, emlékeiket, melyek iránt az érdeklődés különösen az utóbbi években növekedett.

Tanulmányunk a fegyveres küzdelem törvényszerűségeinek és a háború menetét befolyásoló tényezőknek, valamint a felek társadalmi-politikai, gazdasági, erkölcsi és katonai lehetőségeinek beható elemzését, értékelését nem tekinti feladatának. A szovjet seregek történelmi győzelmére emlékezve a fegyveres küzdelem tapasztalataiból kívánunk néhányat — teljességre nem törekedve — jóformán csak tézisszerűen, gondolatokat felvetve olvasóink figyelmébe ajánlani.

*

A háború előtti évtizedben, különösen a harmincas évek második felében, gyors ütemben fejlődött a hadseregek korszerű fegyverekkel való ellátása. A szárazföldi haderőnemen belül új fegyvernem jelent meg: a harckocsisapatok. A légi erő is önálló haderőnemmé vált; kialakultak fegyvernemei. A technikai fejlesztésben a gépesítés, a csapatok mozgékonyságának és tűzerejének növelése foglalta el az első helyet, a hadviselés új forradalmi változások szakaszába lépett.

Ez a helyzet nagyon hasonlított az első világháború előestéjére kialakult szituációhoz. Akkor a teoretikusoknak és szakíróknak az okozott sok nehézséget, hogy a hadművészet vonatkozásában a napóleoni korszak végén és a háború gépi korszakának elején voltak. Az előbbit felismerték, de azt, hogy *a hadviselés egy újabb korszakba — a gépek korszakába — lépett*, melyben a múlthoz viszonyítva folyamatosan és alapvetően gyökeresen megváltozik a fegyveres küzdelem jellege, csak a háború után értették meg.

A hadtudósok és a katonai szakírók jóval a második világháború kitörése előtt felismerték a megnövekedett haditechnika, a repülőgépek és harckocsik tömeges alkalmazásában rejlő óriási lehetőségeket és a korszerű harceszközök viszonyai között keresték a győzelem kivívásának módjait. Igaz, elméleteikben a számos pozitív, előre mutató gondolat mellett sok negatív és szélsőséges megállapítást is találunk.

Valamennyi állam hadászata elfogadta a politika vezető szerepét és számolt mind a saját, mind pedig a valószínű ellenfél politikai, gazdasági és katonai lehetőségeivel. A katonapolitikai célok elérése formáinak és módszereinek meghatározásánál *a hadászat elmélete abból indult ki, hogy a jövő fegyveres küzdelmében is milliós tömeghadseregek vesznek részt és így ez is — az első világháborúhoz hasonlóan — a népek háborúja lesz. Ebből adódóan az államok többségében a hadászat hosszan tartó háborút jósolt.*

A fasiszta Németország politikai és katonai vezetői az 1918. év vereségéből, a saját és várható ellenfelek gazdasági helyzetének összevetéséből arra a következtetésre jutottak, hogy a háborút a lehető leggyorsabban be kell fejezni, mert a vele járó gazdasági nehézségek miatt a milliós tömegekkel folytatott, hosszan tartó fegyveres küzdelem veszé-

lyezteti a győzelmet és a gazdaságilag erősebb félnek lehetőséget ad az ellenállás megszervezésére, illetve a felülkerekedésre. *Ludendorff* (a két világháború közötti német katonai teoretikus) szerint „a totális háború alapelve: a nép lelki egysége”. Véleménye, hogy egy hosszan tartó háború veszélyezteti a nemzet egységét, mert az ország gazdasága nem bírja el a háborús terheket. Ennek figyelembe vételével került Németországban előtérbe a gyors lefolyású háború, a „villámháború”. A német stratégák úgy vélekedtek, hogy a korszerűen felfegyverzett, jól kiképzett és nagyerejű, váratlan csapást mérő fegyveres erővel a gazdaságilag erősebb ellenség felett is gyors győzelmet arathatnak. *A hosszan tartó, elhúzódó háború valószínűségét a fasiszta hadászok nem is mérlegelték, azt eleve katasztrofálisnak tartották.*

Villámháborús hadászatuk alapja az volt, hogy a fegyveres küzdelem menetét és kimenetelét, a hadviselés jellegét a korszerűen felfegyverzett, harcokcsikkal és repülőgépekkel megfelelően ellátott és jól kiképzett fegyveres erő dönti el, illetve határozza meg. „A vezetés művészete — írja *Ludendorff* — szárazföldön, vizen és levegőben egyaránt abban van, hogy főlényt teremünk számbelileg és a fegyverek hatása terén, vagyis az erő kifejtések súlypontjának birtokában ama irányban, ahol az ellenség feletti győzelmet a teljes vereségig lehet fejleszteni.”² Németországban Hitler hatalomra jutása után mindent az erős és ütőképes hadsereg létrehozásának *szolgálatába* állítottak. Ennek eredményeként a harmincas évek végére Németország Franciaországot és Angliát túlszárnyaló katonai nagyhatalommá lett. Bár Angliának és Franciaországnak sokkal nagyobb lehetőségei voltak a hadseregépítésre, az új harc eszközök fejlesztésére, mégis lemaradtak. Ennek oka a két világháború között alkalmazott katonapolitikájukban keresendő. E politika szellemében nemcsak elutasították a kollektív biztonságra tett szovjet javaslatot, hanem szovjetellenes céllal sorozatos engedményeket tettek Németországnak. Hadseregeik fejlesztésének a lehetőségek alatt tartásával biztosítani igyekeztek Németországot, hogy nyugatról nem fenyegeti támadás, bátran kezdeményezhet kelet felé.

Németország nemcsak a haditechnika és a fegyveres erő fejlesztése vonatkozásában előzte meg az említett két imperialista nagyhatalmat, hanem a hadművészet tekintetében is. Háborúra készültek, a hadsereg fejlesztése és a hadviselés problémáinak kimunkálása más tudományokhoz viszonyítva elsődleges szerepet kapott. A német hadművészet elmélete minden vonatkozásban felülmúlta az első világháború színvonalán megrekedt francia hadászati, hadművelési és harcászati elveket, nézeteket. A német katonai szakírók és tábornokek az új iránt fogékonyabbak voltak, mint francia kollégáik. Hadművészeti elveik alapján megfeleltek azoknak a követelményeknek, amelyeket a második világháború előestéjén a korszerű hadviselés támasztott a csapatok tevékenységével, manőverezésével és vezetésével szemben.

Bár a Wehrmacht a háború 1939—1941-es időszakában gyenge, vagy katonailag nem kellően felkészült országok ellen hadakozott, tevékenységében mégis megmutatkoztak a *hadművészet új vonásai, a repülőgépek*

² E. *Ludendorff*: Der Totale Krieg. München, 1935. 75. o.

és a harckocsik tömeges alkalmazásának új, figyelmet érdemlő módszerei. A haditapasztalatok bizonyítják, hogy Németország katonai sikereit nem a váratlanság, a hadüzenet elhagyása eredményezte, hanem minde- nek előtt az, hogy hadseregét a villámháborús hadászat követelményei- nek megfelelően felkészítették a korszerű hadműveletek megvívására.

A Lengyelország elleni hadjáratban például először jelent meg több ezer harckocsi és repülőgép a hadszíntéren és lépett egyidejűleg ütkö- zetbe. A német légerő tevékenységét kiterjesztette Lengyelország egész területére, a páncélos és gépesített csapatok előnyomulásának irányában a fontos objektumokra tömeges csapásokat mért. Ezzel nagymértékben megkönnyítette a szárazföldi erők tevékenységét, amelyek a bombázások után rendszerint rövid időn belül megjelentek a tervezett körzetben és meghiúsították a repülőgépek okozta rombolások, pusztítások helyreállít-ását, illetve kihasználták a kedvező lehetőségeket az objektum elfogla- lására. A harckocsik és repülőgépek tömeges alkalmazásával és azok nagy mélységű csapásaival végrehajtott hadjárat új távlatokat nyitott a had- viselésben, megváltoztatta a méreteket, a csapások erejét és az előnyo- mulások mélységét, ütemét. A történelemben először az előnyomulás ütemét nem a gyalogság, hanem a gépesített csapatok diktálták. Az is megmutatkozott már a háború kezdetén, hogy a sikerhez a legkorszerűbb- körülmények között is a haderőnemek, ezen belül a fegyvernemek jó együttműködésére, tevékenységük összehangolására van szükség.

A fasiszta hadvezetés, a tapasztalatokat gyümölcsöztetve, Franciaország ellen is ezt az új hadviselési módot alkalmazta és hat hét alatt térdre kényszerítette Európa egyik legerősebb katonai nagyhatalmát. A vil- lámháború elmélete teljes mértékben igazolta célszerűségét. Ezt hangsú- lyozva arról sem szabad megfeledkezni, hogy a német hadvezetés ekkor még minden vonatkozásban képes volt a hadászat „követeléseit” biztosít- ani. Vegyük figyelembe, hogy ezek a hadjáratok a Wehrmachtól nem igényeltek maximális erőfeszítéseket, valamennyi — az előre elkészített hadászati és hadművelati tervek alapján — rendszerint már (Franciaor- szágot kivéve) a fegyveres küzdelem kezdeti időszakában eldőlt. Ehhez még hozzátartozik, hogy Németország minden tekintetben korszerűbb, jobban kiképzett, mozgékonyabb haderővel rendelkezett, mint ellenfelei. Csapatainak hadművelati, harcászati és vezetési elvei megfeleltek a kor követelményeinek. A háború első időszakában a megtámadott államok fegyveres erői gyenge katonai képzettségűek voltak, hiányos hadfelszerelésük, elavult hadművészeti elveik és a hadrafoghatóságuk alacsony színvonala miatt csak rövid ideig tudtak a német hadigépezetnek ellenállni. A vil- lámháborús hadászat eredményei a legoptimálisabb számításokat is fe- lülmúlták.

A Wehrmacht 1939—41-es hadjáratainak tanulsága tehát: az új harc- eszközök, a harckocsik és a repülőgépek tömeges alkalmazása nemcsak azt eredményezi, hogy megnövekszik a magasabbegységek és a sereg- testek ütőereje és lehetőség nyílik arra, hogy egyidejűleg több irányban és nagy mélységben gyakoroljanak hatást az ellenségre, hanem a *tevé- kenységnek manőverező jelleget is kölcsönzött. A támadás rövid idő alatt döntő eredményeket hozott. A harckocsik és a légerő nagy mozgékony-*

sága, csapásmérő ereje lehetővé tette, hogy rövid idő alatt oldjanak meg hadműveleti, sőt hadászati feladatokat, jóval nagyobb mélységben, mint az első világháborúban.

A lengyelországi és a franciaországi hadjárat arról is tanúskodik még hogy az első világháborúhoz viszonyítva a támadás rendszerint irányokban és áttöréssel kezdődik. A főszerepet ebben a légierő által támogatott harckocsi- és gépesített csapatok játszották. Áttörték az arcvonalat és a különböző irányokban folytatták előnyomulásukat. Mélyen beékelődtek a védelembe, igyekeztek megakadályozni a védőt hátsóbb állásainak megszállásában és kísérletet tettek, hogy első hadműveleti lépcsőjének hátába kerüljenek. Ennek következtében a harctevékenységek egyidejűleg és nagy mélységben folytak, ami azt eredményezte, hogy elszigetelődtek egymástól a védő hadműveleti felépítésének elemei és lehetővé vált csapatainak részenkénti megsemmisítése.

A páncélos hadtestek, csoportok és a nagy légi kötelékek alkalmazása folytán például lehetővé vált az ellenség nagy csoportosításainak mély megkerülése, átkarolása és bekerítése.

A támadó hadműveletek elengedhetetlen feltételének tekintették, hogy a főcsapások irányában többszörös fölényrel rendelkezzenek. A földi csapatok hadműveleteinek üteme — az első világháborúhoz képest — szintén lényegesen megnövekedett. A gyalogos magasabbegységek előnyomulásának üteme az ellenfél szervezett ellenállása esetén napi 10—12 km, üldözésben pedig napi 20—30 km volt. A gyorscsoportok átlagos előnyomulási üteme elérte az 50—60 km-t. A németek a légierőt a légifölény kivívására, majd a szárazföldi csapatok támogatására és az ellenség tartalékai, közlekedési útvonalai és ipari üzemei ellen alkalmazták. A légitámadásokban nagy kötelékek vettek részt. A zuhanóbombázókat főként a támadó csapatok közvetlen támogatására vetették be. A csoportokba összefogott páncélos és gépesített magasabbegységeket mind a védelem áttörésére, mind pedig a sikernek a hadműveleti mélységben való továbbfejlesztésére alkalmazták. A páncélos hadosztályok a védelem áttörésekor két-három lépcsőben kerültek bevetésre. Az első lépcső erői megrohmozták a páncéltörő és tábori tüzérség tüzelőállásait, a második lépcső megsemmisítette a peremvonalban levő tüzfészkeket, a harmadik lépcső pedig közvetlenül támogatta a gyalogságot és kísérte annak rohamát.

Sok értékes tapasztalatot adott ez az időszak a *deszant hadműveletekkel kapcsolatban is*: változtak azok fajtái és módszerei. A Norvégia elleni hadműveletekben például a hadiflotta mellett szintén döntő szerepet játszott a légierő. Az is beigazolást nyert, hogy a légifölény bizonyos ideig ellensúlyozhatja a hajóhiányt, mind a partraszálláskor, mind a hídfőfoglaláskor. Páncélos csapatok beosztása a deszantok állományába és azok szüntelen légítámogatása lényegesen megnövelte a deszantok átütőerejét. A légideszantok alkalmazása is gyakori volt. Azok földre szállításakor szintén elengedhetetlennek tartották a légifölényt és a többszörös erőfölényt a leszállás körzetében, valamint a meglepetést. A tengerpartot például úgy foglalták el, hogy a tengeri deszantok partra szállításával egyidőben széles arcvonalon ejtőernyősöket dobtak le.

Ezek voltak a második világháború első időszakának főbb hadművészeti tapasztalatai, amelyekkel megmagyarázhatók a Wehrmacht katonai sikerei.

Európában 1941 első felének végére — a fasiszta agresszorok győzelmeinek hatására — a katonapolitikai helyzetben jelentős változások történtek. Nyugat-Európa országainak és a Balkán egy részének megszállásával egyidejűleg Németország befolyása alá rendelte, illetve szövetségeseivé Olaszország mellett Bulgáriát, Finnországot, Magyarországot és Romániát. Hadigazgasági potenciálját — annak következtében, hogy korlátlanul igénybe vehette a megszállt országok, a szövetségesek és egyes semleges államok (Spanyolország, Svédország, Törökország) erőforrásait, megkaphatta ipari és mezőgazdasági termékeit — 1939-hez viszonyítva több mint kétszeresére növelte. Fegyveres ereje — 1941 derekára — a történelemben addig még nem ismert, félelmetes, a kapitalista világ legerősebb, (csaknem legyőzhetetlennek vélt) hadigépezetévé fejlődött.

Ilyen történelmi körülmények között került sor a szocializmus és a faszizmus elkeseredett fegyveres összecsapására, élethalálharcára, mely a szovjet állam katonai rendszerének, fegyveres erőinek, hadtudományának és hadművészetének is nagy próbatétele volt.

A hitlerista hadvezetés a Szovjetunió elleni hadjáratot is a villámháború elveinek és módszereinek figyelembe vételével indította meg. Különös gondot fordított a nagyerejű kezdeti csapásokra. Ezek sikeres kimenetele érdekében a rendelkezésre álló 190 hadosztályból 153-at az első hadműveleti lépcsőben vetett ütközetbe. A 3500 harcocsit viszont csak a hadászati főirányokban alkalmazta. A határra még a hadjárat megkezdése előtt felvonultatott és a hadművelet első napján megindított főerők egyidejű ütközetbe vetésével pár nap alatt akarták szétverni a Szovjetunió határ menti katonai körzeteit, majd páncélos magasabbegységeik gyors ütemű előretörésével és az ország létfontosságú központjaira mért nagyerejű légitámadásokkal szándékoztak meghiúsítani a tervszerű mozgósítást, a főerők felvonultatását, a népgazdaság átállítását haditermelésre, illetve a szovjet állam ellenállóképességének megszervezését.

Az aktív hadtudományi tevékenység a szovjet hadseregben a polgárháború befejezése után azonnal megindult. A hadi elmélet³ művelésének első kimagasló képviselője *Frunze* (1885—1925) volt. Különösen sokat foglalkozott a hadászat, a manőverezőképeség, a mozgékonyág és az aktivitás problémáival. Munkásságát *Tuhacsevszkij*, a Szovjetunió marsallja (1893—1937) fejlesztette tovább, aki az egymást követő és mély hadműveletek elméletének egyik megalkotója volt. Már 1928-ban felismerte, hogy a fegyveres küzdelem új eszközei, a légielő és a harcocsik tömege

3 „A hadi elmélet” kifejezést a „katonai elmélet” helyett használok. Furcsa paradoxon: a legtöbb szakszavunknál a „had”-szót használjuk, például: hadügy, hadsereg, hadviselés, hadüzenet, hadbalépés, hadszíntér, hadtudomány, hadművészet, hadászat, hadász, hadtudós, hadkiegészítés, stb., csak az elméletre húztuk rá a „katonai” jelzőt. Véleményem szerint a „hadi elmélet” elnevezés tartalmilag jobban megfelel a hadüggyel kapcsolatos tudományos elméletek, elvek, nézetek, tételek gyűjtő kifejezésére, mint a „katonai” jelző.

alkalmazása, továbbá a csapatok motorizálása, az ellenség fegyveres erői megsemmisítésének új lehetőségét teremti meg. A marsall itt az aktívítás és a manőverezés elveinek az új körülmények közötti sajátos alkalmazására utal. Ezek a gondolatok a hadművészet új korszakára a mély harc és a mély hadművelet közeli megjelenésére hívták fel a szakemberek figyelmét.⁴

A fiatal szovjet katonai teoretikusok, Engels és Lenin elméleti hagyatéka alapján, a marxista dialektika segítségével tárták fel a hadművészet fejlődésének mozgató rugóit és értékes elméletekkel egészítették ki az egyetemes hadtudományt. A marxizmus—leninizmus metodológiája alapján, a múlt háborúk tapasztalatait értékelve, a harmincas évek első felében bekövetkezett technikai fejlődést figyelembe véve, megalkották a „mély hadművelet” elméletét. Ennek az volt a lényege, hogy a támadást az ellenség hadműveleti védelmének teljes mélységére ki kell terjeszteni. Annak a védekező fél főerőinek és hadműveleti tartalékainak szétzúzására kell irányulnia és meg kell akadályoznia újabb tartalékok felvonultatását, ütközetbe vetését. Ez az elmélet a háború új anyagi—technikai bázisán keletkezett, a repülőgépek és a harckocsik tömeges alkalmazására épült. Az elmélet képviselői a légierőt, a páncélos és gépesített csapatokat alkalmasnak tartották mély hadműveleti csapások mérésére.

A mély hadászat, hadművelet és harc elméletét, valamint a páncélos és gépesített csapatok alkalmazására vonatkozó szovjet elveket és nézeteket a kapitalista államok vezérkarai is figyelmesen tanulmányozták. Az előzőekben elmondottak meggyőzően bizonyítják, hogy a Vörös Hadsereg a harmincas évek közepére dinamikusan fejlődő és korszerű hadművészeti elméleteket alkalmazó fegyveres erővé vált.

Lemaradás volt azonban a kor hadművészeti követelményeihez viszonyítva a csapatok technikai ellátottságában, a korszerű harckocsik és repülőgépek tömeges előállításában. Az ország gazdasági helyzete és az első öt éves tervben megszületett nehézipar a harmincas évek közepén még nem tette lehetővé a fegyveres erők nagy ütemű gépesítését, motorizálását és a modern haditechnika tömeges gyártását. Az ország gazdasági helyzete és a személyi kultusz okozta problémák miatt a szovjet hadvezetés a nagyarányú hadseregfejlesztéshez, a csapatok technikai ellátottságának erőteljes növeléséhez, az új harcserzők tömeges gyártásához csak a második világháború megindulása után, 1939—1940-ben látott hozzá. Így a kommunista párt és a szovjet kormány minden erőfeszítése ellenére a Szovjetunió fegyveres erőit a háború a csapatok átfejtésének, átszervezésének és átképzésének idején érte.⁵

A szocialista állam 1941 nyarán tehát még nem rendelkezett olyan katonai erővel, amely megpróbáltatások nélkül biztosíthatta volna a Szovjetunió katonai győzelmét a hitszegően rátört fasiszta hadigépezet felett és arra készítette volna Hitlert, hogy agresszív terveinek kidolgozásánál ne csak a győzelmet, hanem a vereséget is mérlegelje. A fasiszta haderő az első napokban olyan erejű tömeges szárazföldi és légitámadásokat mért, amelyek elhárítására 1941-ben a szovjet csapatok még nem voltak

⁴ Lásd erre vonatkozóan: *Tuhacsevszkij: A háború új kérdései.* (Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917—1940). ZMKK. Kézirat 5—27. o.

⁵ *Zsukov: i. m. 180—181. o.*

felkészítve. Ekkor még nem rendelkeztek elegendő páncéltörő és légvédelmi eszközzel, s nem voltak olyan mozgékonyak, mint a német csapatok, nem bírták az ellenség páncélos erőinek hatalmas kettészelő csapásait elhárítani.⁶ A határ menti harcokban vereséget szenvedtek, kénytelenek voltak visszavonulni és hatalmas területeket átengedni az agresszoroknak.

A hadászati és hadműveleti helyzetet súlyosbította az, hogy a Szovjetunióban a hadjárat megindításának pillanatában csak 165,9 millió tonna szenet bányásztak, 14,9 millió tonna nyersvasat és 18,3 millió tonna acélt öntöttek (1940. évi adatok), Németország viszont szén, vas és acélermelés tekintetében is fölényben volt: 404,3 millió tonna kőszén, 20 millió tonna nyersvasat és 31,8 millió tonna acélt termelt. Ez teljesen fedezte a német hadigazdaság szükségleteit és lehetővé tette a termelés fokozását is. A fasiszta hadigépezet Európa egyik legfejlettebb hadiipari bázisára támaszkodhatott: 1941-ben több mint tizenegyezer korszerű (Messerschmitt 109, 110, Junkers—87, 88 és Heinkel—111 stb.) repülőgépet adott a német légierőnek. A harckocsiipar több mint 4000 harckocsit bocsátott a csapatok rendelkezésére. Ezek, harcászati-technikai tulajdonságaikat figyelembe véve, lényegesen felülmúlták a szovjet csapatoknál akkor (1941-ben) rendszeresített repülőgépeket és a harckocsik zömét. Az új típusú repülőgépek (MIG—1, MIG—3, JAK—1, IL—2 stb.) és harckocsik (KV nehéz, és a T—34-es közepes), amelyek már nem maradtak el a német harceszközök és a gépek mögött, csak 1940 végén, illetve 1941 elején kezdtek kiérkezni a csapatokhoz. A háború kitörésekor azonban kevés volt belőlük. Például 1941 nyarán a csapatoknál csak 1475 T—34 és KV típusú harckocsi volt.

A háború kitörésével, a nagy területi veszteségek következményeként, a szovjet hadiipar alapját képező anyagok bányászata is jelentősen csökkent. Az ideiglenesen kiürített területeken volt a szénbányászat 63, a vastermelés 68, az acélöntés 58, és az alumíniumgyártás 60 százaléka. 1942-re, a kedvezőtlenül alakult hadihelyzet miatt, a nyersvastermelés 4,8 millió tonnára, az acél 8,1, a lemezgyártás 5,4 millió tonnára esett vissza. Több mint 300 jelentős hadifontosságú vállalat szüntette be a termelést és kezdte meg az áttelepítést keletre. Mindezek következtében a háború kitörésétől 1942-ig a haditermelés közel 60 százalékkal csökkent. Rendkívül drámai volt a helyzet 1941 végén, a moszkvai csata idején. Ebben a súlyos gazdasági és hadihelyzetben kellett felvenni a harcot a szovjet népek és hadseregének a hitlerista hódítókkal. „Kegyetlen érettségi vizsga volt ez — írta Grecko marsall a Pravda 1975. február 19-i számában —, amelyen a szovjet fegyveres erők, a szovjet hadtudomány és hadművészet becsülettel helytállt.” A szocializmus és a fasiszmus elkeseredett párviadalának második évében már megmutatkozott a szovjet társadalom politikai, gazdasági és katonai rendszerének ereje és fölénye a fasiszta állam politikai, gazdasági és hadiszervezetével szemben. Az, hogy mindez 1942—1943-ban bekövetkezhetett, azzal magyarázható, hogy a szovjet nép a szocialista társadalom építése során a kommunista párt vezetésével — a nehézségek, a problémák ellenére — olyan gazdasági

⁶ Uo. 197. o.

alapot, erkölcsi-politikai egységet teremtett, amelyre az ellenállás megszervezése és az ország katonai táborrá változtatása során bátran lehetett támaszkodni.

*

A Szovjetunió kommunista pártja és kormánya nagy figyelmet és felmérhetetlen erőt fordított arra, hogy a kegyetlen megpróbáltatások mielőbb véget érjenek és hogy megteremtsék a háború fordulatához szükséges gazdasági és katonai feltételeket. Csak ezután kerülhetett sor azokra az ellentámadásokra, melyek eredményeként szétzúzták a fasiszta blokk főbb csoportosításait és megszerezték a hadászati kezdeményezést.

A háborúk történetében a kezdeményezést elvesztett fél rendszerint ellentámadással próbálta a számára kedvezőtlen hadihelyzetet megváltoztatni. Így volt ez a második világháborúban is. A kedvezőtlenül alakult hadászati helyzet megfordítására, az elvesztett kezdeményezés visszaszerzésére a felek ellentámadást indítottak. Az ellentámadás fő céljának az ellenfél azon csoportosítása megsemmisítését tartották, amely a háború adott szakaszában a legveszélyesebbnek bizonyult és amelynek kikapcsolása maga után vonta a hadászati kezdeményezés kézbe vételét.

Az ellentámadást — jellegétől és céljától függően — hadseregek, frontok, hadseregcsoportok, vagy frontcsoportok erőivel hajtották végre. Méreteit, ütemét a benne részt vevő erők mennyisége, minősége és technikája határozta meg. A sztálingrádi például a Moszkva alattihoz viszonyítva nemcsak nagyobb méretű, nagyobb erőkkel, jobb technikai ellátottságú csapatokkal és gyorsabb ütemben végrehajtott tevékenység, hanem előre elhatározott, a hadművelati művészet követelményeinek figyelembe vételével kidolgozott, a háborúban a fordulatot kikényszerített hadászati-hadművelet volt. A Volga-menti döntő csapással a német „Dél” hadseregcsoport főerőinek — 330 000 embert számláló tömeg — bekerítésével, az új Cannae-val, a Vörös Hadsereg megszerezte a hadászati kezdeményezést. *A győzelem, melyhez az alapvető gazdasági és katonai lehetőségeket is a szovjet nép teremtette meg, világraszóló volt és a fordulat kezdetét jelentette nemcsak a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújában, hanem a második világháború menetében is.*

A kurszki ellentámadás viszont a sztálingrádihoz képest jelentett minden vonatkozásban fejlődést. Jól kifejezi a három ellentámadás közötti különbséget a bennük részt vett erők mennyisége is. Moszkvánál például 17 összefegyvernemi hadsereget alkalmaztak, harckocsi magasabbegység nélkül. Akkor ilyen még nem volt. Sztálingrádnál viszont 14 összefegyvernemi, egy harckocsihadsereg, 13 gépesített és harckocsihadtest és több önálló harckocsidandár, illetve ezred lépett ütközetbe. Kurszk térségében a legfelsőbb főparancsnokság a feladat végrehajtására 24 összefegyvernemi, öt harckocsi- és hat légihadsereget, 22 harckocsi- és gépesített hadtestet, valamint több önálló harckocsi- és gépesített dandárt és ezredet vonultatott fel. *A kurszki csatában — az ellentámadás során — első ízben kerültek széles körű alkalmazásra harckocsi és gépesített magasabbegységek és seregtestek.* Ezek a hadművelati manőver döntő tényezőivé, a har-

cászati siker gyors hadművelati sikerré kifejlesztésének, az ellenség csoportosításai megkerülésének és átkarolásának eszközeivé váltak. Az 1943. nyári támadó hadműveletekben vált először lehetővé, hogy egy kilométeres arcvonalszakaszon 150—200 löveget és 15—20 harckocsit összpontosítsanak. Ebben az évben a szovjet csapatok technikai ellátottsága, tűzereje, mozgékonyága a háború első éveéhez viszonyítva jelentősen megnövekedett, s mindezek megváltoztatták a frontok, hadseregek lehetőségeit, s így következőképpen a hadműveletek jellegét, méreteit és ütemét is.

A német csapatok ellentámadásai közül a harkovit (1943. február), az ardennekit (1944. december) és a balatonit (1945. március) említhetjük meg. A kitűzött feladatokat a fasiszta hadvezetés egyik ellentámadásában sem tudta valóra váltani, erői csak a megindításhoz voltak elegendőek. Jól megválasztott hadművelati módszereik és nagy harckocsifölényük ellenére sem az ardenneki, sem a balatoni akció nem hozott német sikert. Ezek az esetek ismételen azt bizonyítják, hogy a háborúban a szándék nem elég, hogy az ellentámadás megindítása nem azonos a kezdeményezés visszaszerzésével, mint ahogy a németek hitték Harkovnál. Még egy tanulság a német ellentámadások kudarcáról. A hadművelati méretű és jellegű ellentámadás — olyan hadászati és hadművelati helyzetben, amikor az ellenfél a kezdeményezést kézben tartja, s a háború menetét és kimenetelét meghatározó tényezők vonatkozásában fölényben van — csak ideiglenesen és az adott kis arcvonalszakaszokon befolyásolhatja a háború menetét, annak kimenetelére nem lehet hatással.

A szovjet nép hősi erőfeszítésével 1943 derekára sikerült az erőviszonyokat a szovjet csapatok javára fordítani és több egymást követő győztes csatát vívni a szovjet föld felszabadításáért, az agresszorok kiűzéséért. A fő követelmény ekkor a katonai vezetőkkel szemben az volt, hogy vegyék figyelembe a fegyveres küzdelem törvényeit, a csapatok tevékenységét hangolják össze a szovjet hadtudomány tételeivel, a hadművészet elméletével. Így a háború éveiben a szovjet hadművészet a gyakorlati eredmények és elméleti meglátások azonnali hasznosításával fejlődött. Milliók vettek részt ebben az alkotó munkában.

„A szovjet hadművészet fölénye — írja Grecsko marsall a Pravda 1975. február 19-i számában — abban nyilvánult meg, hogy a szovjet hadvezetés a háború során egyre rugalmasabban és operatívabban valószínűsítette meg terveit. Elgondolásaiban körültekintőbb és messzelátóbb, a megoldás módszereiben és formáiban viszont változatosabb, mozgékonyabb és határozottabb volt”, mint ellenfele. A szovjet hadsereg az európai hadszíntéren 35 hadászati hadműveletet vívott, ebből huszonötöt győzelemmel fejezett be. Kilenc hadjárata közül hét támadó volt. Csapatok ezek során több száz front- és hadsereg-hadműveletet, több ezer ütközetet és harcot vívtak meg eredményesen, illetve maximálisan megvalósították a kitűzött célokat.

*

A hadtörténelem a XVIII. század végétől az 1870—71-es porosz—francia háborúig terjedő időszakot a napóleoni, vagyis a francia hadművészet

korának nevezi. Európa-szerte ennek a hadművészetnek az elveit, módszereit vették át. A hadba vonult hadvezérek Napóleon győztes csatáit és ütközeteit igyekeztek utánózni. Az ipari forradalom azonban a hadviseléshez új technikai bázist teremtett. A porosz—francia háború már ennek az alapján indult. Csakhamar beigazolódott azonban, hogy a napóleoni kor elvei felett az idő eljárt. A háborúból győztesen kikerült fiatal német állam katonailag, azaz hadművészeti vonatkozásban is maga mögé utasította Franciaországot. Európaszerte a porosz hadművészeti elvek, nézetek kezdtek elterjedni. Az új kor követelményeit a német katonai szakírók közelítették meg a legjobban. A XIX. század végén meghonosodott német elvek és nézetek szerint készítették fel a birodalom fegyveres erőit az első világháborúra, s mint a harccselekmények menete mutatta, nem is rosszul. Végül is azonban Németország hadserege és hadművészete vereséget szenvedett. De a győztes Franciaország hadtudománya megrekedt az első világháború színvonalán, a XIX. században elveszett vezető szerepét nem sikerült visszahódítania.

A szovjet hadielméletet és hadművészetet már a két világháború között a mély tudományos elemzés és előrelátás jellemezte. A háború mindig gazdag véletlenekben, fordulatokban és bonyolult eseményekben. Az elmélet művelőinek azonban mindig észre kell venni a cikk-cakkokat, s meg kell keresni azokat a törvényszerűségeket, amelyek döntően meghatározzák a harccselekmények menetét, a hadjáratok, csaták kimenetelét. Ebben jeleskedtek a fiatal szovjet katonai teoretikusok és szakírók.

A két világháború közötti időszakban kimunkált szovjet hadművészeti elveket és elméletet a háború első éveinek tapasztalatai alapján felülbírálták, megállapításaiban több módosítást eszközöltek és az új, korszerű követelményeknek megfelelően meghatározták az áttörés, a harcászati siker továbbfejlesztése és a hadművelési mélységben folytatandó küzdelem módszereit és formáit.

*

A szocializmus és a fasizmus fegyveres összecsapásának politikai tartalma mellett katonailag arra is fel kell figyelni, hogy 1941-ben két olyan állam lépett hadba egymással, melyek hadművészete megfelelt a kor követelményeinek. Az egymástól gyökeresen eltérő katonapolitikai célok és hadászati sajátosságok mellett a harccselekmények megvívásánál, különösen hadművelési és harcászati szinten, néhány kérdésben a két hadművészet azonos nézeteket vallott.

Mindkét állam hadászata például a háborút mindent átfogó (totális), határozott döntést kereső, milliós tömegekkel és a repülőgépek, harcokocsik ezreivel megvívott, manőverező jellegű háborúnak minősítette. A két világháború között végbement hatalmas technikai fejlődés alapján a repülőgépek és a harcokocsik tömeges alkalmazásának lehetőségét úgy értékelték, hogy azok a hadviselés döntő eszközei lesznek. Abban is megegyeztek a nézetek, hogy a győzelem érdekében a tisztán katonai tényező mellett valamennyi állami és társadalmi szervezetet is mozgósítani kell. A szovjet hadászat — ellentétben a német villámháború el-

méletével — arra a következtetésre jutott, hogy a háború egyenlő gazdasági lehetőségekkel és katonai erővel rendelkező felek esetében hosszasan tartó lesz, két-három „villám”-csapással, illetve hadászati művelettel nem vívható ki, és hogy a megtámadott állam — még átmeneti hadászati kudarcok esetén is — képes lesz fegyveres erőinek újjászervezésére, gazdaságának átállítására, tartalékok felvonultatására és az ellenállásra. *A háború kimenetele a szovjet hadászat következtetése szerint attól függött, hogy a saját hátország mennyire lesz képes huzamosabb időn át megelőzni az ellenfelet az arcvonal emberrel, anyagi és harci eszközökkel való ellátásában.*

A szovjet hadászok és szakírók — a történelmi tapasztalatok alapján — abból indultak ki, hogy *a hadügy mindig függvénye volt az uralkodó társadalmi rendnek és attól sem erőszakkal, sem egyéni spekulációkkal nem lehetett elszakítani.* Bizonyították, hogy a társadalmi rend nemcsak a fegyveres erő összetételére nézve döntő, hanem a hadviselésre is, minthogy az utóbbi jellegét alapvetően a fegyverek mennyisége és minősége határozza meg, ez pedig végső soron a termeléstől, vagyis a gazdaságtól függ.

A burzsoá és a szocialista katonai szervezet összezapása mellett ez a háború a felek hadtudományának és hadművészetének a harca is volt, melyből a szovjet hadtudomány került ki győztesen. Olyan eredményekkel, olyan új hadászati, hadművelési és harcászati elméletekkel, módszerekkel gazdagította az egyetemes hadművészetet, hogy a *második világháború éveit és az azt követő időszakot joggal nevezhetjük a szovjet hadművészet korának.*

A szovjet hadsereg hadműveleteinek nagyobb részét a megvívás során alkalmazott formák, módszerek, manőverek, csapások, valamint a bennük részt vevő több százazres (millió) katonatömegek, a több ezer repülőgép, harckocsi és egyéb más korszerű technikai eszköz alapján joggal nevezhetjük *a hagyományos fegyverekkel vívott háború hadművészete csúcának.* A moszkvai, sztálingrádi, a kurszki, a belorussziai, a iași-kisinyovi, a debreceni, budapesti, a balatoni, a visztula—oderai, a berlini hadműveleteket és azok szovjet tapasztalatait a világ nagyon sok katonai tanintézetében tanulmányozzák. A szovjet katonák nemcsak a *hazaszeretetésben, a helytállásban, a hősiességben múltak felül minden eddigi hadsereget, hanem a hadművészetben és a hadimesterség vonatkozásában is.*

Ezeknél tartalmasabbat és korszerűbbet *szárazföldi hadműveletek megvívása során a hadtörténelemben nem találunk.* Az amerikai—angol csapatok a második világháborúban az újat, a maradandót nem a szárazföldi, hanem a deszant-, a partraszállási és a tengeri hadműveletek során adták. Ezek tanulságait szintén hosszú évtizedeken át fogják tanulmányozni a hadiakadémiákon. De a szárazföldön a szovjet hadászati-hadművelési módszerektől, megoldásoktól messze lemaradtak. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a partraszállás után Franciaországban nem egyenrangú ellenfelet találtak, hanem olyan hadsereget, melynek gerincét a szovjet arcvonalon már megpuhították; amely ütőképességét, félelmetességét a sztálingrádi, kurszki és az utánuk következő csatákban, hadműveletekben elvesztette.

A szovjet fegyveres erők győzelmeinek jelentőségét emeli, hogy azokat

erős, tapasztalt és jól felfegyverzett ellenséggel szemben érték el, amely ellen három éven át csaknem egyedül küzdöttek. A szövetségesek csak akkor kezdtek sietni az európai második arcvonal megnyitásával, amikor már félreérthetetlenül világossá vált, hogy a Szovjetunió egymaga is képes legyőzni, szétzúzni a fasiszta Németországot.

A Wehrmacht vereségét nem a villámháborús hadászat, nem a rossz hadászati és hadművelleti, vagy harcászati módszerek okozták, nem a tél, nem az időjárás idézték elő, hanem a szovjet hadsereg. A hiba nem magában a gyors győzelemre való törekvésben rejlett, hanem abban, hogy Németországnak a Szovjetunió elleni hadviseléshez nem voltak meg a gazdasági, politikai és katonai feltételei. *A szocialista katonai szervezet erősebbnek, kitartóbbnak és ellenállóbbnak bizonyult, mint a fasiszta.* Oldalán a néptömegek szilárdan kitartottak, tartalékai állandóan növekedtek. Németország esetében viszont mindez ellenkezőleg volt. A háború menetében beállt fordulat hatására nemcsak a tengelytörés és a fasiszta blokk széthullása indult meg, hanem magában Németországban is elkezdődött a tömegek kiábrándulása a fasiszmból és a háborúból.

A szovjet hadsereg csapatai, harckocsi- és gépesített egységei, magassabbegységei és hadseregei, különösen 1943 nyarától, rugalmasabban, mozgékonyabban és határozottabban tevékenykedtek, mint az ellenfél hasonló kötetelékei. Szerepük a harcban és a hadművelletben nemcsak megnőtt, hanem a korszerű hadviselés csapástmérő eszközeivé és egységeivé váltak. Ők vitték a főszerepet a harcászati siker hadművelleti sikerré fejlesztésében, valamint az ellenség nagy hadművelleti csoportosításainak bekerítésében és megsemmisítésében. *Engels látnoki jövődőlése bekövetkezett: a szocializmus a hadügyben is a burzsoá társadalom fölé kerekedett.*

*

Ahhoz, hogy megfelelő következtetéseket vonhassunk le a háborúból a jövőre vonatkozóan, mindkét fél tevékenységét célszerű tanulmányozni. A Lengyelország és a Franciaország elleni hadjáratok tapasztalatai igazolják azt a törvényszerűséget, hogy a háború időtartamát az államok gazdasági állapota (ipar, mezőgazdaság, a haditechnika színvonala, nyersanyagbázis stb.), politikai rendszerének erőssége, a néptömegek viszonya a háborúhoz, a fegyveres erők lehetőségei, azok erkölcsi, harci szelleme és hadművészete, a hadrakelt országok földrajzi helyzete és végül a háború kitörésének körülményei határozzák meg.

A rövid ideig tartó háború elméletének az volt az alapvető követelménye, hogy a támadó az erők maximumának egyidejű ütközetbe vetésével, azok nagyerejű csapásával, a páncélos és gépesített csapatok gyors ütemű előnyomulásával, az ellenfél fegyveres erőinek villámgyors szétverésével igyekezzen azt megfosztani a szervezett ellenállás lehetőségeitől és törekedjen a harccselekmények gyors befejezésére. Az elv tehát az volt, hogy a csapatokat az első hadművelleti lépcsőben, a háború kezdetén kell ütközetbe vetni, itt kell a maximális erőt kifejteni. Ekkor azonban a szárazföldi csapatok előnyomulásának hadművelleti biztosítása

még egyedül a légierőre épült. *Ezért volt döntő minden csatában, hadműveletben a légiuralom kivívása. Ott, ahol ez hiányzott, nem volt siker, nem volt győzelem.*

A csapatok hadművelési és harcászati támogatása mellett a második világháborúban — a nagy hatósugarú repülőgépek tömeges csapásaival — kísérlet történt a hadibázisok, ipari és adminisztratív központok szétverésére, kikapcsolására. Az amerikai—angol hadászati légierő például, különösen 1943-tól, az angliai, észak-afrikai, majd az olaszországi támaszpontokról, egész Németország területére csapásokat mérhetett. A német hadiipar termelése mindezek ellenére 1944 szeptemberéig állandóan fokozódott, csak akkor kezdődött meg a zuhanásszerű visszaesés. A fasiszta hadvezetés 1940-ben sorozatos bombatámadásokat indított Anglia ipari objektumai, kulturális centrumai és a főváros, London ellen. Mindkét esetben úgy vélték, hogy a tömeges légicsapásokkal megtörhetik a lakosság ellenállását, csökkenthetik a haditermelést, sőt egyes hadiipari centrumokat, ha nem is tudnak szétzúzni, de hosszabb időre kikapcsolhatnak és meggyorsíthatják a kapitulációt. A németek az Anglia elleni légitámadásoktól a fegyverletétellel kikényszerítését várták. Ezeket a célokat a második világháborúban a légierővel még nem lehetett elérni. Ebben a vonatkozásban az 1944-ben megjelent hatásosabb pusztító eszközök, a V—1 szárnyasbombák és a V—2 rakéták sem hoztak változást.

Az elmúlt háborúban a légierő, fejlődése ellenére, még képtelen volt az ellenséges hátország hadiipari, kulturális és adminisztratív centrumainak teljes kikapcsolására és elpusztítására, más eszközökkel pedig akkor még az ellenséges hátorszagra nem tudtak hatni. *Ezért a fegyveres küzdelem fő objektumai a második világháborúban is mindvégig — akár csak Napóleon idején — a felek hadseregei, fegyveres erői maradtak.* Ennek szétverésével, fogságba ejtésével, illetve megadásra kényszerítésével, az ellenfél területének elfoglalásával vélték a győzelmet kivívhatónak, a végső hadászati célt elérhetőnek.

A gépi korszak második nagy háborúja is bizonyította, hogy amikor a hadviselő felek modern harci technikával ellátott, több milliós fegyveres erőt vonultatnak fel a háború alapvető politikai céljának eléréséhez, nem egy-két ütközetre, csatára, hanem a több százezres csoportosításokkal, a harckocsik és repülőgépek több ezres tömegeivel vívott hadműveletek sorára van szükség. *A felek a háború alapvető hadászati célját csak fokozatosan, lépésről-lépésre, a nagy egészbe illeszkedő kisebb nagyobb csaták, hadműveletek, úgynevezett egymást követő hadászati részfeladatok sorozatával oldották meg, amelyek mindegyike része volt az egésznek és következképpen a maga külön céljának teljesítése révén kapcsolódott össze a háború alapvető hadászati feladatával.*

A szovjet hadsereg is ezt a hadviselési módot alkalmazta, melynek formái megegyeztek a harceszközök akkori fejlettségi színvonalával és a frontcsoportok, frontok térben és időben egymást követő hadászati műveleteivel biztosították az ellenség csoportosításainak egymást követő szétzúzását.

Ezek legkifejezőbb példái az 1944-ben szélességben és mélységben egymást követő, folyamatos hadászati csapások, illetve a folyamatosan egy-

mást követő, nagy mélységű hadműveletek voltak, amelyek rendszerint egy-egy ellenséges hadászati csoportosítás szétverésére, megkerülésére és bekerítésére irányultak. Ezek a hadviselési formák tükröződnek vissza a legplasztikusabban a belorussziai, a visztula—oderai és a berlini front-csoport-hadműveletekben, melyekben nemcsak a második világháború legtökéletesebb hadműveleti módszereivel és a harci technika, a harckocsik, repülőgépek, lövegek stb. még soha nem látott tömegeivel találkozunk, hanem már jelentkeznek az új hadművészet csirái is.

A második világháború újra és újra megerősítette, hogy a haditechnika, a harceszközök állandó fejlődése törvényszerűen maga után vonja a hadviselési mód megváltozását. Ebből a törvényszerű folyamatból következik, hogy a korszerű körülmények között, a háború végső céljának elérésében, közbeeső hadászati feladatok beiktatása már nem szükséges. A különféle korszerű rakéta-, atom- és tömegpusztító fegyverek alkalmazsak arra, hogy az ellenfél hadászati objektumait, fegyveres erőinek csoportosításait, hadigazdasági központjait, kulturális és adminisztratív centrumait — valamennyit egyidejűleg — fegyveres ráhatásoknak vessék alá, amelyek a háború végső céljának eléréséhez alapvető eredményeket hozhatnak akár néhány óra alatt is. Korunk páncélos és gépesített csapatai viszont alkalmasak arra, hogy a rakéta-atomcsapások eredményeit gyors ütemben kihasználják.

A szovjet hadművészet a második világháborúban sikeresen megvalósította a mélyen lépcsőzött ellenséges védelem hadműveleti és hadászati áttörését is. A németek Kurszk térségében, és a Balatonnál is 1945 márciusában, csak a szovjet védelem harcászati mélységét törték át. Az ellenség mélyen lépcsőzött védelmének leküzdése teljes mértékben igazolta az áttörés és a sikerkifejlesztés szovjet módszereit, a támadás folyamatossága, valamint a határozott és aktív manőverezés szükségességét. Az utóbbival biztosították az erők és eszközök összpontosítását, vagy át csoportosítását, a csapatok gyors kijutását a német csoportosítások szárnyára és hátába, az ellenséges erők (tartalékok) részenkénti megsemmisítését, az üldözést, hídfők és kedvező terepszakaszok birtokbavételét, vagyis alkalmas feltételek megteremtését az újabb támadó hadműveletekre.

A második világháborúban szovjet hadművészet legértékesebb tapasztalatai a német hadászati és hadműveleti csoportosítások bekerítése és azok megsemmisítése során születtek.

A történelem az ellenséges erők bekerítés utáni megsemmisítésének sok példáját ismeri. A tisztiiskolákon és hadiakadémiákon évszázadokon keresztül a Cannae-i csatát (i. e. 216) tekintették klasszikus példának. A német tábornokok különösen sok energiát és időt pazaroltak a bekerítés tudományára. Magukat Sedan után (1870) a „bekerítés mestereinek” nevezték. Valóban, az első és a második világháborúban is sikerült bekerítő műveleteket végrehajtaniok. A Cannae-i csata eredményeit azonban egyetlen egyszer sem érték el. Bekerítéseik 1941-ben és 1942-ben sem a háború, sem a hadjárat kimenetelét nem döntötték el. A szovjet hadsereg sztálingrádi, belorussziai, iași-kisinyovi, budapesti, berlini — hogy csak a legjelentősebbeket említsük — hadműveletei az ellenség egyhárom százezres erőinek katlanba zárásával végződtek és eredményeik

gyökeresen befolyásolták a fegyveres küzdelem menetét. Az „Urán” (a sztálingrádi ellentámadás) hadműveletre túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az a XX. század Cannae-ja volt. A gyűrűbe zárt fasiszta erőket teljesen megsemmisítették, vagy foglyul ejtették. Eredményei fordulatot indítottak el az egész második világháború menetében. Ma ez képezi a bekerítés hadművészetének klasszikus példáját és Cannae helyett sok katonai tanintézetben ezt oktatják.

Még egy értékes tanulságra kívánunk rámutatni. A második világháború is bizonyította, hogy a hadműveletek menete, és végső soron a háború kimenetele is, a néptömegek erkölcsi-politikai hozzáállása mellett a haditechnika, a modern fegyverek és harceszközök tömeges gyártásától, vagyis a gazdaságtól, a termelés mindenkori színvonalától függ.

A háború kimenetelét meghatározó alapvető törvényszerűség, amit elsőként Engels fogalmazott meg, hogy a „...tökéletesebb erőszak-szerszámok — köznyelven fegyverek — termelője legyőzi a kevésbé tökéletesek termelőjét; egyszóval, hogy az erőszak győzelme a fegyvergyártáson alapszik, ez viszont a termelésen, általában tehát a »gazdasági hatalmon«, a »gazdasági helyzeten«, az erőszak rendelkezésére álló anyagi eszközökön”,⁷ a Nagy Honvédő Háború első időszakának végére változott meg a Szovjetunió javára. A döntő fegyverfajták gyártásában a szovjet hadigazdaság fölénybe került. A hadiipar 1942-ben 24 668 harckocsit, 25 436 repülőgépet, 57 000 különféle úrméretű löveget és aknavetőt, négy milliós puskát, karabélyt és másfél millió golyósórót, géppuskát bocsátott ki. 14 368 harckocsival, 10 736 repülőgéppel, 35 000 löveggel és aknavetővel többet, mint a német hadiipar.

A haditermelésben bekövetkezett fordulat hadászati következménye, hogy a hitlerista főparancsnokság valamennyi terve, katonapolitikai célkitűzése a fő hadszíntéren (a szovjet—német arcvonalon) kudarcba fulladt. Amíg Németország a fegyvergyártásban, a haditermelésben fölényben volt, addig a Wehrmacht jelentős hadászati, hadműveleti és harcászati sikereket ért el. *A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja első időszakának egyik katonapolitikai tanulsága, hogy a haditechnikai lemaradást a csapatok erkölcsi, politikai és harci szellemével, hazaszeretetével nem lehet pótolni.* Az erkölcsi-harci szellem, a haza és a nép iránti szeretet, az a tudat, hogy a világon a hazán kívül nincs számára hely — mint ezt a Szovjetunió elleni hadjárat első hónapjai mutatják —, a harcost képessé teszi a háborúval és a modern technikával járó sokoldalú nehézségek, fáradtság, megpróbáltatás leküzdésére, *de a fegyverhiány következményeit pusztán helytállással nem lehet ellensúlyozni.* A tapasztalatok Lenin szavait jutattják eszünkbe: „...a legjobb hadsereget, a forradalom legodaadóbb híveit is elpusztítja az ellenség, ha nincsenek eléggé felfegyverezve, ha nincsenek kielégítően ellátva és kiképezve.”⁸ *A német fasiszta csapatok előnyomulását pusztán a szovjet katonák magasabbrendű erkölcsi-politikai szellemével nem lehetett megállítani.* Amíg a Vörös Hadsereg nem rendelkezett elegendő puskával, golyósóróval, géppuskával, löveggel, harckocsival és repülőgéppel, addig a szovjet se-

⁷ Engels: Válogatott katonai írásai. Budapest, 1960. I. k. 24—25. o. (Erőszak-elmélet).

⁸ Lenin: művei 4. kiadás. 27. k. 62. o.

regék egyik hadműveletet a másik után veszítették el, kénytelenek voltak hatalmas terület átengedni az ellenségnek és visszavonulni. Amikor azonban a szovjet harcosok megkapták a korszerű harci technikát, megtanulták annak kezelését, a parancsnokok és tisztek elsajátították a csapatok vezetésének módszereit, vége szakadt a Wehrmacht fölényének és a háborúban elkezdődött a fordulat.

A Szovjetunió két és fél év alatt visszaverte a németek nagy erejű támadásait, megszüntette technikai fölényüket, sőt 1943 végére maga került minden vonatkozásban fölénybe és fölényt a háború végéig fokozta.

Az erők és harceszközök arányának alakulása a szovjet—német arcvonalon 1944 januárjától

Megnevezés	Erők és eszközök	1944		1945 január	Haditermelés 1944-ben ⁹
		január	június		
Német	Csapatok létszáma	4 906 000	4 000 000	3 100 000	
Szovjet		6 736 000	6 939 000	6 532 000	
Német	Hadosztály	245	240	179	
Szovjet		496	493	604	
Német	Harckocsik és rohamlővegek	5 400	5 250	3 950	27 300
Szovjet		5 628	9 985	15 100	30 000
Német	Löveg és aknavető	54 570	48 635	28 500	44 000
Szovjet		97 690	97 050	115 100	120 000
Német	Repülőök	3 073	2 796	2 000	37 000
Szovjet		8 818	14 787	15 815	40 000

Egyes burzsoá történészek e kérdés vizsgálatánál felnagyítják a Szovjetunióknak nyújtott fegyverszállításokat, úgy tüntetik fel, mintha a Vörös Hadsereg amerikai fegyverekkel győzött volna. A kölcsönbérleti egyezmény keretében az Amerikai Egyesült Államokból és Angliából 9600 löveg, 10 800 harckocsi és 18 700 repülőgép érkezett a Szovjetunióba. A szovjet hadiipar viszont 1941. július 1-től 1945. július 30-ig 488 ezer különféle löveget és aknavetőt, 104 000 harckocsit és rohamlőveget, 137 ezer repülőgépet gyártott.

A gépi korszak két nagy világháborújának sok tanulságos tapasztalata

⁹ Lásd erre vonatkozóan *Ránki György: A második világháború története*. Budapest, 1973. 265—270. o.

közül különleges figyelmet érdemel, hogy a hadszíntereken a fegyveres küzdelem menetében csak azután kezdődtek meg a változások, miután a hátszországban, a haditermelésben, a döntő fegyverfajták előállításában bekövetkezett a fordulat. Nyilvánvaló, ezért igyekeztek a második világháborúban az ellenfél hátszóságát állandó légcsapások alatt tartani és a termelés folyamatosságát megzavarni. Akkor ez csak részben járt eredménnyel. Ennek ellenére, a hátszóságokra mért tömeges repülő- és rakéta-csapások eredményeként, a második világháborúban megszülettek, kialakultak egy új hadviselési mód csírái. Ma, az interkontinentális és más nagy hatóerejű pusztító rakéták korában, a hátszágok elleni tevékenység új tartalmat kapott. A csapások gyökeresen megváltoztathatják a háború hadászati céljai elérésének módjait.

Napjainkban, a hadügyi forradalom eredményeként, a rakétafegyverek elterjedésének hatására, gyakran hallani azt a véleményt, hogy a hadviselés új szakaszba, a „gombnyomásos” háború korszakába lépett, amelyben az ember csak kisegítő, alárendelt szerepet játszik. A háború tapasztalatai alapján következtetésünk, hogy *a rakéta—atom, a tömegpusztító fegyverek s más korszerű technikai és harceszközök széles körű elterjedése ellenére az ember szerepe a hadviselésben nem csökken.* A legmodernebb technika is holt anyag az ember nélkül. Ez áll fordítva is, az ember harci gépek és fegyverek nélkül alkalmatlan a korszerű hadműveletekre. A jövő — a technikát jól ismerő, kezelését, alkalmazását mestersen elsajátított — magas erkölcsiségű katonaké. *A modern hadviselésben a kettő — a technika és az ember — együtt döntő.* Hogy mikor kiélesz egy-egy hadműveletben a főszerep, azt mindig a konkrét helyzet dönti el. A korszerű háború — ugyanúgy mint harminc évvel ezelőtt — most is megköveteli a többmillió néptömegek részvételét, a fegyveres küzdelemben és a hátszág munkájában egyaránt. Erre tanít bennünket a háború. A második világháború is tanúsítja, hogy *a korszerű háborúban az győz, az kerekedik felül, akinek több a tartaléka, fejlettebb a technikája, jobbak a harceszközei, fegyverei, nagyobb a szervezettsége, szilárdabb a fegyelme és akinek az oldalán a néptömegek mindvégig kitartanak.*

A háború éveiben a szovjet hadtudománnyal — melyet tárgyilagosság, tudományosság és előrelátás jellemzett — együtt fejlődött és gazdagodott a hadművészet mindhárom ága is.

A szovjet hadtudományt és hadművészetet — írja Grecko marsall a hivatkozott Pravda cikkben — mindig a tárgyilagosság, a tudományos előrelátás különböztette meg. „A prognózis, az előrelátás, hadtudományunk fontos eszköze a háború dinamikus folyamatainak a megismerésében. Bármennyire bonyolult és kuszált, bármennyire gazdag a különféle eseményekben és véletlenekben és éles fordulatokban a háború, mindenképpen észre kell venni azokat az objektív törvényeket és törvényszerűségeket, amelyek befolyásolják és meghatározzák a harcselekmények fejlődését. E törvények és törvényszerűségek megismerése, mélyreható vizsgálata és azok követése a szovjet hadtudomány olyan képessége volt, amely alapján meghatározta a prognózist és a győzelem kivívásához vezető utat. A háború törvényei a fő tájékozási pontok szerepét töltöt-

ték be a szovjet hadművészet fejlődésében”, amely mindig szoros egységben volt a gyakorlattal.

*

A szovjet hadsereg, amely a fasiszta csapatokat fegyverletételre kényszerítette, történelmi haditette során teljesítette internacionalista küldetését is. Közép- és Délkelet-Európa népeit felszabadította a fasiszta elnyomás alól és sorsuk irányítását kezükbe adta.

A szovjet nép második világháborús győzelmének világtörténelmi jelentősége és annak nemzetközi kihatása csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eredményéhez hasonlítható. Az Októberi Forradalom a Föld egyhatodát kiszakította az imperializmus karmaiból, a kapitalizmus világot átfogó rendszere megszűnt. A Szovjetunió győzelme és katonai nagyhatalommá válása pedig elindította az imperializmus rendszerének szétesését, a gyarmatvilág széthullását és alapot, lehetőséget teremtett a szocialista világrendszer kialakulásához.

ИГНАЦ ЭЛЬВЕДИ

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О ПОБЕДЕ СОВЕТСКОЙ АРМИИ НАД НЕМЕЦКИМИ ФАШИСТКИМИ ВОЙСКАМИ

Резюме

В статье рассматриваются некоторые концепции истории военного искусства и уроки в связи с победой Советской Армии во второй мировой войне. Автор разрабатывает такую тему, о которой до сего времени была опубликована обширная литература. На основе выводов, сделанных из исторических событий, автор доказывает превосходство советской военной системы и советского военного искусства над военной машиной капитализма и буржуазным военным искусством.

Автор сжато, часто в форме тезисов старается дать представление о состоянии военной теории и военного искусства в период между двумя мировыми войнами как в СССР, так и в Германии. Он подробно рассматривает соотношение между вооруженной борьбой и экономикой, доказывая, что основой является экономика, производство оружия. Свой вывод автор подтверждает действиями советских вооруженных сил, показывая, что повороту в ходе войны предшествовали изменения, происшедшие в военном производстве.

Анализируя отношения оружия, техники и человека, автор констатирует, что патриотизм, моральный боевой дух не могут восполнить недостатки оружия и боевой техники.

Вывод автора из достигнутых оперативных-тактических результатов советского военного искусства: период Великой Отечественной войны и последовавшие за ним годы можно справедливо назвать эпохой советского искусства. Социализм и в военном искусстве сумел превзойти буржуазное общество, и социалистическая военная организация оказалась более устойчивой, стабильной, чем фашистская военная система.

Заключительный вывод автора: всемирно-историческое значение победы советского народа во второй мировой войне и его воздействие в международном масштабе могут быть сравнены лишь со значением Великой Октябрьской социалистической революции.

IGNÁC ÖLVEDI

GEDANKEN ÜBER DEN SIEG DER SOWJETARMEE ÜBER DIE DEUTSCHEN FASCHISTISCHEN TRUPPEN

Resümee

In der Studie werden einige Gedanken, Lehren der Kriegskunstgeschichte über den Sieg der Sowjetarmee im zweiten Weltkrieg aufgefrischt. Der Autor befaßt sich mit einem Thema, über das schon bisher eine reiche Literatur erschienen ist. Auf Grund der aus den Ereignissen abgeleiteten Folgerungen und Lehren beweist er die Überlegenheit des sowjetischen militärischen Systems und der sowjetischen Kriegskunst der bürgerlichen Strategie und Kriegskunst gegenüber.

Der Autor bestrebt sich, über die Lage der Kriegstheorie und Kriegskunst zwischen den beiden Weltkriegen in deutscher und sowjetischer Relation gedrängt, oft thesenartig Antwort zu geben. Er befaßt sich eingehend mit dem Verhältnis zwischen bewaffnetem Kampf und Wirtschaft und beweist, daß die Wirtschaft und Waffenfabrikation die allgemeine Grundlage bilden. Daraus folgert er, daß vor der im Gang des Krieges eingetretenen Wende die Veränderung in der Kriegsproduktion erfolgte, was er mit der Tätigkeit der sowjetischen bewaffneten Macht beweist.

Das Verhältnis zwischen Bewaffnung, Technik und Mensch analysierend folgert der Verfasser, daß Mängel in der Bewaffnung und Technik durch Vaterlandsliebe und moralischen Kampfgeist nicht ersetzt werden können.

Seine Folgerungen aus den operativen-taktischen Resultaten der sowjetischen Kriegskunst: der Große Vaterländische Krieg und die darauf folgenden Jahre mit Fug und Recht als Zeitalter der sowjetischen Kriegskunst genannt werden können. Der Sozialismus steht auch in der Kriegskunst höher, als die bürgerliche Gesellschaft, die sozialistische Militärorganisation erwies sich widerstandsfähiger, fester, als das faschistische Kriegssystem.

Die Arbeit schließt mit der Folgerung, daß die weltgeschichtliche Bedeutung des Sieges des Sowjetvolkes im zweiten Weltkrieg und dessen Auswirkungen nur mit der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution verglichen werden können.